

**РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ МАРКАЗИ
ИЖТИМОИЙ-МАЪНАВИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ИНСТИТУТИ**

**МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАР САМАРАДОРЛИГИНИ
ОШИРИШ ВА ТАРҒИБОТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ**

*Республика илмий-амалий конференцияси
материаллари*

Тошкент шаҳри, 2022 йил, 3 июнь

уларни миллий маданиятимиз ва кадриятларимизга хурмат ва эҳтиром, фидойилик ва садоқат, ҳалоллик ва поклик, мустақил фикр ва соғлом турмуш тарзи асосида тарбиялаш зарур.

Юртимизга қарши қаратилган мафкуравий ва инфор­мацион-психологик хуружлар, уларнинг ор­тида турган деструктив (бузғунчи) кучларнинг ғаразли мақсадларини фoш қилиш, ҳарбий хизматчилар онги ва қалбини бепарволик, лоқайдлик, худбинлик ва ғоявий беқарорлик сингари иллатлардан фoриғ этиш.

Ҳарбий қисм ва муассасаларда маънавий-маърифий ишлар аниқ мақсадга қаратилган ҳолда тўғри йўлга қўйилар экан, ҳарбий хизматчиларнинг дунёқарашини, ватанпарварлик ҳиссини, ижтимоий-сиёсий билимдонлигини ва фаол ҳаётини позициясини ошириб боради. Бу эса, ўз навбатида қисм ва бўлинмаларда ҳарбий интизомни мустаҳкамлашга, ҳуқуқбузарликларни олдини олишга, маънавий-ахлоқий муҳитни соғломлаштиришга олиб келади.

Маънавий-маърифий ишларнинг содда, ихчам ва ра­вон тарзда тушунилиши, ҳаётини ва образини, ижодий ёндашилган, расмиятчиликдан холи бўлиши жуда муҳимдир.

Ўзбекистон танлаган тараққиёт йўлининг ҳар томонлама тўғри ва ҳаётини йўл эканини, янги демократик давлат ва фуқаролик жамиятини қуриш борасида мамлакатимиз эришаётган ютуқ ва марраларнинг моҳиятини ва аҳамиятини ҳарбий хизматчиларга кенг қамровли тарзда етказиш, уларнинг истиқлолимиз кадр-қимматини чуқур англашларини таъминлаш, мамлакатимизда амалга ошири­лаётган сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ҳарбий ва маънавий ислохотларнинг, қабул қилинаётган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар мазмун-моҳиятини тарғиб қилиш ва атрофлича тушунтириш, ҳарбий хизматчиларни юртимизга чексиз садоқат, она диёрга меҳр-муҳаббат, озод ва обод Ватан, келажаги буюк давлат барпо этишдек улуғ ва олижаноб мақсадга эътиқод, жасурлик ва фидойилик руҳида тарбиялаш, жаҳон ва минтақадаги ҳарбий-сиёсий вазият ҳамда унинг истиқболдаги ривожланиш тенденциясини, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятидаги ўрни ва ролинини, ташқи сиёсий фаолиятининг асосий йўналишларининг мазмун-моҳиятини ҳарбий хизматчиларга етказиш ва чуқур тушунтиришдан иборатдир.

ҒАЗЗОЛИЙНИНГ ЁШЛАРДА ҒЎЗАЛ АХЛОҚНИ ТАРБИЯЛАШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

*Қодиров Давронбек Ҳошимович,
Бухоро давлат университети таянч докторанти*

Бугунги кунда, яъни Учинчи Ренессанс пойдеворини яратаётган эканми­з, ёшларга таълим-тарбия бериш энг долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Шу маънода авваламбор, ўтмишдаги мутафаккир ва алломалар меросини, хусусан, уларнинг ахлоқий ва маънавий қарашларини ўрганиш

муҳим аҳамият касб этади. Шундай, алломалардан бири 1058-1111 йилларда яшаб ижод қилган мутафаккир ва файласуф Абу Ҳомид Муҳаммад Ғаззолий Тусий ҳисобланади.

Мутафаккир мероси жуда бой бўлиб, тахминларга кўра ундан 200 дан ортиқ асар ва рисоалар қолган. Ўтмишда унинг асарларидан мадрасаларда таълим берилган. Ғаззолийнинг фалсафий, тасаввуфий ва ирфоний қарашлари ёшлар тарбиясини шакллантиришда катта таъсирга эга бўлган. Бироқ, ушбу буюк алломанинг асарлари қарамлик йилларида совет мафкураси томонидан реакцион теологик деб қораланиб, унинг шахси ва қарашларига ноҳолис баҳо берилган.

Ғаззолийнинг шахси ва фалсафий тафаккури борасида Ғарбдаги машҳур шарқшунос олим ва тадқиқотчилари ўз баҳоларини беришган. А.Ж.Арберрининг фикрига кўра унинг бу ҳаёти “тинимсиз машғулотлар ва кўпгина асарлар яратиш билан кўзга ташланади” [1., 109-б.].

Игнац Голдциер Ғаззолийга шундай юксак баҳо берган: “Агар Муҳаммад (а.с.)дан сўнг пайғамбар бўлганида эди, бу албатта, Ғаззолий бўлар эди” [2., 106-б.].

Мутафаккир ва файласуф Абу Ҳомид Ғаззолийга қаламига мансуб “Равзат ут-толибин ва умдат ус-соликин” (Орзумандлар боғи ва йўловчилар таянчи) асари маънавий тарбия асосларини, одоб-ахлоқ қоидалари ва ўлчовларини, ахлоқ тамойиллари ва билимларини ўз ичига олади. Мазкур асар тасаввуф тарбиясининг қисқа, ихчам дастуридир. Унда мутафаккирнинг одоб-ахлоқ ва тасаввуфдаги сайру сулук ҳақида энг зарур билимларга эга эканлиги акс этади. Асар худди “Ихё улуми-д-дин” (Диний билимларнинг тирилиши) асарининг хулосасига ўхшайди.

Ғаззолий илм ва ахлоқ биргаликда бўлсагина мукамал бўлишини таъкидлайди. У шундай дейди: “Бу дунёда бўлишимизнинг сабаби икки нарсадир: булар илм ва амал. Илм амалдан олдин туради, чунки динимизнинг биринчи амри илмдир, илмсиз амал ё нуқсонли ёки бузук бўлади, олинадиган манфаат зараридан қутқаролмайди. Фойдали илм буюк яратувчини танитадиган, унинг амри, дини, йўли ва ҳақиқий муҳаббатини ўргатадиган билимдир. Динимизнинг зоҳирий ҳукм ва амалларини ўргатадиган илм – фикҳ илми дейилади. Бандаликнинг маркази бўлган қалб тўғрисидаги илм, идрок, одоб, ахлоқ ва тарбияни ўргатадиган илм эса тасаввуф ва тарбия илми деб номланади. Ҳар бир мусулмон бу икки илмнинг фарз қисмини билиши керакдир”. Шу маънода Ғаззолий “Равзат ут-толибин ва умдат ус-соликин” асари маънавий тарбиянинг асосларини ўргатадиган дарслик сифтида ёзилган дейишимиз мумкин. Асар кириш, 43 боб ва бир қанча фасллардан иборат.

Ғаззолий фикрича, инсон умри ва риёзати давомида олти босқичдан ўтмасдан туриб, Ҳаққ яқинлик даражасига (манозил ул-қурбат) эриша олмайди. Улар қуйидагилар:

Биринчи босқич: аъзоларни дин ҳаром қиладиган нарсалардан узоқлаштириш.

Иккинчи босқич: нафс кўникган ва яхши кўрадиган ёмон одатларидан қутулиш.

Учинчи босқич: қалбни инсон ҳолатидаги зулмат ва пардалардан халос этиш.

Тўртинчи босқич: унинг сири табиатини ёвузлик ва лойқаланишдан тозалашдир.

Бешинчи босқич: руҳни ҳиссий парда ва тўсиқлардан озод қилиш.

Олтинчи босқич: ақлни бўш орзу ва хаёллардан узишдир.

Аллома шундай ёзади “Айтишларича, уч нарса борки, уларни қилган киши ғариб ва ёлғиз қолмас. Булар: динга шубҳа қиладиганлардан узоқлашмоқ, гўзал одобни ҳимоя қилмоқ ва ҳеч кимга озор бермасликдир. Дин аҳлининг энг кўп таъкидлайдигани одоб-ахлоқ бу ўзини яхши ахлоқ билан безаш, аъзоларининг одоб-ахлоқига риоя қилиш, ҳалол ва ҳаром чегараларига эътибор бериш ва ёмон орзу-истакларни тарк этишдир” [3., 18-б.].

Ғаззолий асосан таъкидлайдиган одоб-ахлоқлар бу қалбларни поклаш, сирларнинг ҳол ва йўналишларига эътибор бериш, ваъдаларни бажариш, ўзи ичида бўлган вақтнинг ҳаққини ҳимоя қилиш, вақт учун зарур бўлган нарсаларни қилиш, қалбга келган қуруқ ўй-фикрларга илтифот қилмаслик, Аллоҳдан ниманидир талаб қилиб, илоҳий ҳузурда бўлган пайтда гўзал одоб сақламоқдир. Кимки ўз нафсини одоб билан тарбияласа, у Аллоҳ Таолога ихлос билан хизмат қилади дейди файласуф.

У айтади: “Айтишларича, ихлос бу шак-шубҳасиз Аллоҳу Таолони танимоқдир (маърифат ул-яқин). Айтилади: Ҳақ Таоло айтади: “Кимки менинг исмим ва сифатларим билан ибодатни қабул қилса, мен унга одобни бераман. Ким зотимнинг ҳақиқатини ошкор қилмоқчи бўлса, мен ундан ғазабланаман. Энди сен улардан қайси бирини истасанг, танла!”. Ким ўз ичидаги вақт одобини сақламаса, вақт у учун танбех ва азоб сабаби бўлади” [3., 18-б.].

Ғаззолий “Кечиримли бўл, яхшиликка буюр ва жоҳиллардан юз ўгир” (Аъроф 7:199) оятини келтириб, унинг маъноси шундай тушунтиради: сенга зулм этганларни кечир, сенга бермаганларга ўзинг инъом эт, сенга келмаганларга ўзинг бор, сенга қарши жоҳиллик қилганлардан юз ўгир, уларга жавоб қайтарма, сенга ёмонлик қилганларга яхшилик қилгин. Пайғамбар (с.а.в.) гўзал ахлоқни тўлдириш учун юборилган. Ўзини қийнаган, даъватини рад этган қавми учун у шундай дуо қилганди: “Аллоҳим бу қавмни авф эт, улар билмаслар” [3., 187-б.]. Кўриниб турибдики, мутафаккир раҳм-шафқатли ва кечиримли бўлишга даъват этмоқда.

Аллома сахийлик ва яхши ахлоқ тўғрисида гапириб, уларни қуйидагича санаб ўтади:

1. Саломни ёйиш ва ҳаммага салом бериш.
2. Фақир ва мискинларга таом бедирши.
3. Қариндошларни зиёрат қилиш ва уларга ғамхўрлик қилиш.
4. Одамлар ухлаган пайтда туриб, тунги ибодатни бажариш.

Ҳаромларни тарк этиш орқали яхши ахлоққа эришиш мумкин. Яхши ахлоқ эса жаннат аҳлининг ахлоқидир. Гўзал ахлоқнинг боши ширин сўздир, унга шарафли амаллар ҳамроҳ бўлади. Хайрли амал соҳибларининг мукофоти ўзлари қилган яхшиликларидан кўпроқ мукофот билан тақдирланадилар, деб ҳисоблайди Ғаззолий.

Яхши ахлоқли киши ўзидан бир нарса сўрашга ҳожат қолдирмайди, яқини нимага муҳтож бўлса, айтишидан олдин ўша нарсани етказиб беради. Паст табиатли кишилар бирор яхшилик қилишганда, доим у билан мақтанадилар, шарафли инсонлар қилган яхшиликларини етарли эмас деб ҳисоблаб, узр сўрашга ҳаракат қиладилар. Яна аллома гўзал ахлоқ сирасига биродарининг хатосига кўз юмиш, унинг эҳтиёжини қондириш учун шошилиш, дунё молларини муҳтожлар олдига ташлаш, деб ҳисоблайди.

Мутафаккир фарзанд тарбиясида диққатли бўлишни айтади: “Фарзандлар бу қалбимиз меваси ва бизнинг таянчимиздир. Улар учун биз юмшоқ ер ва мустаҳкам ҳимоядирмиз, шунинг учун биз барча катта ишларни шулардан бошлашимиз зарур. Агар улар бирор нарса сўрашса, беришимиз лозим, агар хафа бўлишса уларни хурсанд қила олишимиз керакки, зеро, улар ўз дўстликларини давом эттириб, ўз қувватларини сен учун қурбон қилсинлар. Уларга оғирлик қилмаслик лозим, улар тириклигиндан хафа бўлиб, ўлим тиламасликлари ва сен билан яқинликни бахтсизлик деб ҳисобламасликлари керак” [4., 468-б.].

Хулоса ўрнида айтсак, Ғаззолийнинг фикрларидан ёшларни тарбиялаш ва тўғри ўстиришда таълим-тарбия жараёнида самарали фойдаланиш мумкин.

Адабиётлар рўйхати:

1. Арберри А. Дж. Суфизм. Мистики Ислама. “Сфера”, Москва, 2002. – С. 109.
2. Goldziher, Muhammedanische Studien, Bd. II, S. 106.
3. Абу Ҳомид ал-Ғаззолий. Равзат ут-толибин ва умдат ус-соликин. Дор ун-наҳза ал-ҳадиса, Байрут, 2006. -С.18.
4. Ғаззолий. Ихё улуми-д-дин. Муиддин Муҳаммад Хоразмий. Техрон, 1375 ҳ.-Т.2. –С. 468.

4-ШЎЪБА. ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАРНИНГ АҲОЛИ, АЙНИҚСА, ЁШЛАР МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИГА ТАЪСИРИ		
74	М.Мусаев Миссионерликнинг геосиёсий мақсадлари	282
75	М.Содиржонов Ёшлар ҳаётида виртуаллашув сабаблари ва омилларининг социологик таҳлили	287
76	Г.С.Мадрахимова Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда узлуксиз маънавий тарбия концепциясининг аҳамияти	292
77	Ф.Иброҳимов Замонавий жамиятда ижтимоий тармоқларнинг назарий ва амалий тавсифи	295
78	А.Мамутова Ахборот соҳасининг глобаллашуви жараёнида юксак маънавиятнинг ўрни	298
79	С.Аметов Жамият тараққиётида гендер тенгликни таъминлашда маънавий-маърифий ишларнинг ўрни ва аҳамияти	301
80	Ш.Танимов Миссионерликга қарши курашда маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш масалалари	304
81	З.Тангирдергенова Маънавий тарбия жараёнида, миллий қадриятларнинг аҳамияти	307
82	Б.Имомов Ижтимоий тармоқларнинг ёшлар маънавиятига таъсири	309
83	М.Имомадиев Олий қадриятлар - тараққиётимиз меъзони	313
84	С.Исмоилов Ёшларда маънавий тўқликни шакллантириш омиллари	316
85	Г.А.Каримова Ёшлар онгида ахборот таҳдидига қарши иммунитетни шакллантириш чоралари	318
86	Кучкаров Б.Т Ҳарбий хизматчиларда маънавий маърифий ишлар самарадорлигини оширишни ташкиллаштириш	323
87	Д.Қодиров Ғаззолийнинг ёшларда гўзал ахлоқни тарбиялаш тўғрисидаги қарашлари	326
88	З.Қурбонова Мактабгача таълим ташкилотларида тарбияланувчиларни китобхонлик маданиятини шакллантириш	330
89	М.Пардаева Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш омиллари	332
90	М.Х.Файзиёва Психологнинг касбий шаклланишида психологик ҳимоянинг намоён бўлиши	335
91	Д.Маматқулов Ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиялашда ўқитувчи ва мураббийлик фаолиятининг аҳамияти	339
92	О.Мусурмонкулова Ёшларда медиасаводхонлик кўникмаларини ривожлантириш	342
93	М.Очилова Ижтимоий тармоқларнинг аҳоли, айниқса, ёшлар маънавий-ахлоқий тарбиясига таъсири	346
94	С.Примов Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда узлуксиз маънавий тарбия концепциясини аҳамияти	349
95	Ҳ.Ражабов Ахборотлашган жамиятда ижтимоий тармоқларнинг таъсир имкониятлари	352
96	У.Раҳмонов Ёшлар маънавий-ахлоқий тарбиясида мусиқа санъатининг таъсири	355
97	К.Тўраев Ўзбекистонда амалга оширилаётган маънавий-маърифий ишларнинг стратегик моҳияти	360
98	С.Бахтиёрова Бошланғич синфларда ўқув мотивларининг хусусиятлари	365
99	Тохириён Абдуллоҳ Шерализода Узлуксиз маънавий тарбиянинг педагоглар узлуксиз малакасини ошириши жараёнидаги аҳамияти	368